

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D. P.B.
Coll. No. 461

Title Karma pradipa

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 461 Subject : Dharma sāstre

Title : Karma pradīpa

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : V.S. 3989

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 8.1" by 3.6" Extent : 45 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks :

क. ५

१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ अथातो गोभिलोक्तानामन्येषां चैव कर्मणां॥
अस्पृष्टानां विधिं सम्यग्दर्शयिष्ये प्रदीप्तवत्॥ १॥ त्रिहृद्द्वंद्वं
कार्यं तं तु त्रयमधोवृतं॥ त्रिहृतं चोपवीतं स्यात्तस्यैकोऽग्रंथिरिष्य-
ते॥ २॥ एष्टवंशोचनाभ्यां च धृतं यद्विंदते कटिं॥ तद्वार्यमुपवीतं
स्यान्तातो लवं न चोद्धृतं॥ ३॥ सद्योपवीतिना भाव्यं सदा वदशि-
खेन च॥ विशिखोऽप्युपवीतश्च रत्नकरेति न तत्कृतं॥ ४॥ त्रिः प्रा-
श्यापो द्विरुन्मृज्यमुखमेतान्युपस्पृशेत्॥ अस्थिना साक्षिकेण

नाभिवक्षः शिरोऽसकान्॥ ५॥ अंगुष्ठेन प्रदेशिन्या ब्राह्मणं चैव मुप-
स्पृशेत्॥ अंगुष्ठानां भिन्नाभ्यां च चक्षुःश्रोत्रं पुनः पुनः॥ ६॥ कनि-
ष्ठं गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं तु तलेन वै॥ सर्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्वाह्वो-
रग्रं स्पृशेत्॥ ७॥ यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुं रंगं न तत्क्ष्यते॥ द-
क्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः॥ ८॥ यत्र दिङ्मो न
स्यात्तज्जपहोमादिकर्मसु॥ तिष्ठःस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐं ३ सोम्या
पराजिता॥ ९॥ तिष्ठन्नासीनः प्रहोवानियमो यत्र न दृशः॥ तदा
सीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता॥ १०॥ गोरीपद्माशची मेधा

क. प्र

१

सावित्री विजयाजया ॥ देवसेनास्वधा स्वाहामातरो लोकमात
रः ॥ ११ ॥ धृतिस्तथा तुष्टिरात्मदेवतया सह ॥ गणेशेनाधि
काद्येतावदौ पूज्याश्चतुर्दश ॥ १२ ॥ कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः स
गणाधिपाः पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंति ताः ॥ १३ ॥ प्र
तिमासु च शुभासु लिखित्वा वापटादिषु ॥ अपि वास्तपुंजेषु ने
वैद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ १४ ॥ कुड्यलगावसोर्द्धारां सप्तधारां ब्रूते न तु
कारयेत्पंचधारां वानातिनीचानचोद्धितां ॥ १५ ॥ आयुष्याणि च

२

शांत्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः ॥ षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनुभक्त्या
श्राद्धमुपक्रमेत् ॥ १६ ॥ अनिष्टा तु पितृंश्चाद्धेन कुर्यात्कर्म वैदिकं ॥
तत्रापि मातरः पूर्वपूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ १७ ॥ वसिष्ठोक्तो विधिः क
र्त्तव्योऽष्टव्योऽत्र निरामिषः ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेष इह ये भ
वेत् ॥ १८ ॥ ॥ १ ॥ प्रातरामंत्रिता चिप्रा न्युग्मानुभयतस्तथा ॥ उप
वेश्य कुशान्दद्याद्दुर्नैव हि पाणिना ॥ २ ॥ हरिताय ज्ञिया हर्मा
पीतकाः पाकयज्ञिकाः ॥ समूलाः पितृदेवत्याः कल्माषा वैश्वदे
विकाः ॥ ३ ॥ हरिता वैसपिंजराः शुक्लास्निग्धाः समाहिताः ॥

क.प्र.

३

रत्निमात्राः प्रमाणेन पितृतीर्थेन संस्कृताः ॥ ३ ॥ पिंडार्थं ये स्त
तादर्भास्तर्पणार्थं तथैव च ॥ धौः कृते च विष्णुनेत्यागस्तेषां विधी
यते ॥ ४ ॥ देशिणं पातयेज्जानु देवान्परिचरन्सदा ॥ पातयेदित
रज्जानु पितृन्परिचरन्पि ॥ ५ ॥ निपातो न हि सव्यस्य जानुनो
विद्यते क्वचित् ॥ सदा परिचरेत्कृत्वा पितृनप्यत्र देववत् ॥ ६ ॥
पितृभ्य इति दत्तेषु पवैश्यकुशेषु तान् ॥ गोत्रनामभिरामं च
पितृनर्ध्वा प्रदापयेत् ॥ ७ ॥ नात्रापि सव्यकरणं न पित्र्यं तीर्थं मि

३

ष्यते ॥ पात्राणां पूरणं दीति देवे नैव हि कारयेत् ॥ ८ ॥ ज्येष्ठोत्तरक
रान्पुण्यमान् कराग्रपवित्रकान् कृत्वा र्ध्वं संप्रदाव्यं नैकैकस्या
त्र दीयते ॥ ९ ॥ अनंतरं गर्भिणः साग्रं कौशं द्विदलमेव च ॥ प्रादेशमात्रं
विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ १० ॥ एतदेव हि पिंजूलालक्षणं समुदा
हृतं ॥ अष्टपस्योत्पवनार्थं यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११ ॥ एतत्प्रमाणमे
वैकैकौशीमेवार्द्रमंजरौ ॥ शुष्कं वाशीर्णं कुसुमां पिंजूलीं परिच
क्षते ॥ १२ ॥ पित्र्यमंत्रानुद्धारं आत्मा लं भेधमेक्षणे ॥ अधोवायुस

क. प्र

४

मुसर्गे प्रहासे नृतभाषणे ॥ मार्जारमूषकस्य शिआकुष्ठे कोधसंभवे । नि
मित्ते घेसु सर्वेषु कर्मकुर्वन् पस्पृशेत् ॥ १४ ॥ ॥ २ ॥ अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता
विद्वद्भिः कर्मकारिणः ॥ अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथा क्रिया
॥ १ ॥ स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखाश्रयं च यः ॥ कर्तुमिच्छति दुर्मधा
मोघं ततस्पृशेत् ॥ २ ॥ यन्नाम्ना तः स्वशाखायां परोक्तमविरोधिव
विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ ३ ॥ प्रवृत्ता मन्यथा कुर्याद्य
दिमोहात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथाभूतं ततएव समापयेत् ॥ ४ ॥ समाप्ते
यदि जानीयान्मये तदयथा कृतं ॥ तावदेव पुनः कुर्यान्नादृष्टिः सर्वक

र्मणः ॥ ५ ॥ प्रधानस्या क्रियायत्र सांगंतक्रियते पुनः ॥ तदंगस्या क्रि
यायां तु नादृष्टिर्नैव तक्रिया ॥ ६ ॥ मधुमधितियस्तत्र त्रिजपो शिबु
मिच्छतां ॥ गायत्र्यनंतरः सोत्रमधुमं त्रिविवर्जितः ॥ ७ ॥ नचाश्नसु
जपेदत्र कदाचित्पितृसंहितां ॥ अन्यएव जपः कार्यः सोमसामा
दिकः शुभः ॥ ८ ॥ यस्तत्र प्रकरोन्नस्य तिलवद्यववत्तथा ॥ उच्छिष्टसनि
धौ सोत्रतत्तेषु विपरीतकः ॥ ९ ॥ संपन्नमितिलसास्थप्रश्नस्थाने वि
धायते ॥ सुसंपन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १० ॥ प्रागग्रे धयद
र्भे धाद्यमामं च पूर्ववत् ॥ अपाक्षेपे नूले देशे च ने निक्षेपेति पात्रतः ॥ ११ ॥

क.प्र.

५

द्वितीयंच तृतीयंच मध्यदेशाय देशयोः॥ माता महप्रभृतीः स्त्वेतेषा
मेव वामतः॥ १२॥ सर्वस्मादन्नमुद्धृत्य व्यंजने रूपसिच्य च॥ संयोज्य
यवकर्कधुदधिभिः प्राक्कुर्वस्ततः॥ १३॥ अत्र नेजनवपिंडान् दत्वा
बित्त्वप्रमाणकान्॥ तत्प्राक्क्षालनेनाथ पुनरप्यवने जयेत्॥ १४॥
उत्तरोत्तरदावेन पिंडानामुत्तरोत्तरः॥ भवेदधश्चाधराणामधश्चा
द्वकर्मणि॥ १॥ तस्माद्विष्टेषु सर्वेषु वृद्धिमश्चितरेषु च॥ मूलमध्या
ग्रदेशेऽपि सक्तोऽनिर्वपेत्॥ २॥ गंधादीनि क्षिपेत्तद्वीतत आचा
मये द्विजान्॥ अन्यत्राप्येव स्याद्यवादिरहिते विधिः॥ ३॥ दक्षि

५

णाप्रवणे देशे दक्षिणाभिमुखस्य च॥ दक्षिणाग्रेषु दर्भेष्वन्यत्र विधिः स्मृ
तः॥ ४॥ अथाग्रभूमिमासि चेशु संप्रोक्षितमस्त्विति॥ शिवाच्चापः संत्वि
तिचयुग्माने वोदकेन च॥ ५॥ सोमनस्यमस्त्विति च पुष्पदानमनंतरं
अक्षतंचारिष्टंचास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत्॥ ६॥ अक्षय्योदकदानं
तर्पणं निवदिष्यते॥ पक्षैव नित्यं तत्कुर्यान्न चतुर्थ्या कदाचन॥ ७॥ अर्घ्य
योदके चैव पिंडदाने वने जने॥ तत्र स्पृशेत्तद्विज्ञः स्यात्स्वधावाचन
एव च॥ ८॥ प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वस्वेव द्विजोत्तमेऽपि वित्रांतर्हितान्
पिंडान् सिंचेदुत्तान् पान्त्रकृत्॥ ९॥ युग्माने वस्त्विति वाच्यां गुष्ठप्रग्रहः

क. अ.

६

सदा कृत्वा धुर्यस्वपित्र्यस्य प्रणम्यानुजिततः ॥१०॥ एष आद्वि
भिः कर्त्तुं उक्तः संक्षेपतो मया गेयविदंति न मुद्यंति आद्वि कर्म सुते क
वत् ॥११॥ इदं शास्त्रं च गृह्यं च परिसंख्यानमेव च ॥ वसिष्ठोक्तं च यो वे
द स आद्वि वेदनेतरः ॥१२॥ ॥१४॥ असकृद्यानिकर्माणि क्रिये र
न कर्मकारिभिः प्रतिप्रयोगेनैतास्युः मातरः आद्विमेव च ॥१॥ आ
धाने होमयोश्चैव वैश्वदेवे तथैव च ॥ बलिकर्मणि दर्शे च पौर्णमा
से तथैव च ॥२॥ नवयज्ञे च यज्ञावदत्येवं मनीषिणः एकमे

६

व भवेद्वाद्विमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥३॥ नाष्टकासु भवेद्वाद्वि न आद्वि
द्वि मिष्यते ॥ न सोष्यंती जातकर्म प्रोषिता गमकैर्मसु ॥४॥ विवाहा
दिः कर्मगणो य उक्तो मर्माधानपुंसवनांतः ॥ विवाहादविकमेवात्र
कुर्याद्वाद्विनादौ कर्मणः कर्मणः स्यात् ॥५॥ प्रदोषे आद्विमेकस्या
त्र गोनिष्कालप्रवेशयोः ॥ न आद्वि युज्यते कर्तुं प्रथमे पुष्टिकर्मणि ॥६॥
हलाभियोगादिषु तुषड् कुर्यात्पृथक् पृथक् ॥ प्रतिप्रयोगमप्येषामा
दावे कर्तुं कास्येत् ॥७॥ बृहत्यात्र क्षुद्रपशुस्वस्त्यर्थं परिविष्यतोः

कप्र

७

सूर्ये होः कर्मणीयेतु तयोः प्राद्वं न विद्यते ॥ ८ ॥ न दशाग्रं थिके नैव दष्ट
कर्मणि ॥ कृमिदष्ट विक्रियायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ९ ॥ गणशः क्रिय
मणेषु मातृभ्यः पूजनं सकृत् ॥ सकृद्देव भवेद्प्राद्वं मादौ न पृथगा
दि ॥ १० ॥ यत्र यत्र भवेद्प्राद्वं तत्र तत्र च मातरः ॥ प्रासंगिकमिदं प्रोक्तं
मतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११ ॥ ॥ ५ ॥ आधानकालाये प्रोक्तास्तथायाश्चा
ति योनयः ॥ तदाश्रयोऽग्निमादध्यादग्निमानग्रजो यदि ॥ १ ॥ दाराधि
रामनाधानेयः कुर्यादग्रजोऽग्निमः ॥ परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु ॥

७

मितः पश्चाद्दुदगग्रमथापरं ॥ न्यसेत्परिधिं मन्यश्चेद्दुदगग्रसर्पर्वतः ॥
॥ २० ॥ यथोक्तवस्त्वसंपत्तौ याह्यंतदनुकारियत् ॥ यवानामिव गोधूमा
व्रीहिणामिव शालयः ॥ २१ ॥ ॥ ५ ॥ पिंडान्वाहार्यके प्राद्वं क्षीणे राजनिश
स्यते ॥ वासस्य तुरीये शोनाति संध्या समीपतः ॥ १ ॥ यदा चतुर्दशीयामं
तुरीयमनु पूरयेत् ॥ अमावास्या क्षीयमाणा तदैव प्राद्वं मिष्यते ॥ २ ॥ यदु
क्तं यदहस्त्वेव दर्शनं नैति चंद्रमाः ॥ अनयापेक्षया ज्ञेयं क्षीणे राजनि
चेत्यपि ॥ ३ ॥ यत्रोक्तं दृश्यमाने पितृ चतुर्दश्यपेक्षया ॥ अमावास्या प्रती
क्षेद्वातदंते वापि निर्वपेत् ॥ ४ ॥ अष्टमे शो चतुर्दश्याः क्षीणे भवति चंद्र

क प्र

२२

माः॥ अमावास्याष्टमेशोचपुनः किल भवेदणुः॥ ५॥ आय हाय एवमावस्या
तथा ज्येष्ठस्य या भवेत्॥ विशेषमस्यां ब्रुवते चंद्रचारविदो जनाः॥ ६॥ अत्रे
दुराद्ये च हरे वतिष्ठे चतुर्थभागो न कलावशिष्टः॥ तदंत एव क्षयमेति
कस्मै एवं ज्योतिश्चक्रविदो वदंति॥ ७॥ यस्मिन् न द्वे द्वादशे कश्चयव्यस्त
स्मिः स्तृतीयापरे दृश्यो नित्यतोपजायते एवं चारं चंद्रमसो विदित्वा क्षी
णे तस्मिन्तपरा ह्ये च दद्यात्॥ ८॥ स मिश्राया चतुर्दश्या अमावास्या भवे
त्कचित्॥ स्वर्वितो तां विदुः केचिद्गता धामिति चापरे॥ ९॥ वर्द्धमाना ममा
वस्यां लभेच्चैदपरे हति॥ यामाः स्त्री न भिकान्वापि पितृयज्ञस्ततो भवेत्॥ १०॥

२२

पक्षादावेव कुर्वीत सदा पक्षादिकं च सं॥ पूर्वाह्ने एव कुर्वेति विदेष्यन्ते मनीषि
णः॥ ११॥ ॥ ६॥ सपितुः पितृकृत्ये अधिकारो न विद्यते॥ न जीवंतमतिक्रम्य
किंचिदद्यादिति श्रुतिः॥ १२॥ पितामहं धियति वापितुः प्रेतस्य निर्वपेत्॥ पि
तुस्तस्य च वृत्तस्य जीवे चैत्रपितामहः॥ १३॥ पितुः पितुः पितुश्चैव तस्या
पिपितुरेव च॥ कुर्यात्पिंडत्रयं यस्य सः स्थितः प्रपितामहः॥ १४॥ जीवंत
मतिदद्याद्वा प्रेतायां चोदके द्विजः॥ पितुः पितृभ्यो वा दद्यात्सपितेत्यपरा
श्रुतिः॥ १५॥ पितामहपितुः पश्चात्पुत्रं च त्वं यदि गच्छति पोत्रेणैकादशाहा
दिकं त्वयः श्राद्धं षोडशं॥ १६॥ नेतत्पोत्रेण कर्तव्यं पुत्रवांश्चेत्पितामहः

क. प्र
२३

पितुः सपिंडतां कृत्वा कुर्यान्मासानुनासिकं ॥६॥ अस्संस्कृतौ नमस्का
र्यौ पूर्वौ पौत्रप्रपौत्रकैः ॥ पितरं तत्र संस्क्रुयादितिकात्यायनो ब्रवीत् ॥७॥
पापिष्ठमपिशुद्धेन शुद्धं पापकृतापि वा ॥ पितामहेन पितरं संस्कृ
यादिति निश्चयः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणादिह ते ताते पतिते संगवर्जिते ॥ व्युक्रमा
चमृते देयं येभ्य एव ददात्यसौ ॥ ९ ॥ मातुः संपीडीकरणं पितामह्याः
सहोदितं ॥ यथोक्ते नैव कल्पेन पुत्रिकायानचे सुतः ॥ १० ॥ न यो विद्वा
पथगदद्यादवसानदिनादृते ॥ स्वभर्तृपिंडमात्राभ्यस्तितिरासां यतः
स्मृता ॥ ११ ॥ मातुः प्रथमतः पिंडं निर्वपेत्पुत्रिका सुतः ॥ द्वितीयं तु पि

२३

तुः स्तरास्त्रितीयं तु पितुः पितुः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ पुरतो यात्मनः कर्षुः सा पूर्वा
परिकीर्त्यते मध्यमा दक्षिणे नास्यास्तदक्षिरणत उत्तमा ॥ १४ ॥ वाय्वग्नि
दिङ्मुरवांतास्ताः कार्यसिद्धिं गुलांतराः ॥ तीक्ष्णां तायवमध्याश्वमध्यं
नावमिवोत्क्रेत ॥ १५ ॥ शंकुं श्वरवांदिः कार्यैरिजतेन विभूषितः ॥ शंकु
श्चैवोपवेशश्च द्वादशांगुल इष्यते ॥ १६ ॥ अग्न्याशायैः कुशैः कार्यं कर्षूणां
स्तरणं घनैः ॥ दक्षिणां तां तदग्रे स्तुपित्यज्ञे परिस्तरेत् ॥ १८ ॥ स्थगरं
सुरभिज्ञेयं चंदनादिविलेपनं ॥ सोवीरां जनमित्युक्तं पिजूलीनां यदं
जनं ॥ १९ ॥ स्वस्तरे सर्वमासाद्य यथायदुपयुज्यते ॥ देवपूर्वं ततः श्राद्ध

क-प्र
२४

३ गंधोदकं तु दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८ ॥ आसुरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात्तिलोदकं ॥

मत्सरः शुचिरां भवेत् ॥ ६ ॥ आसनाद्यर्चपर्यंतं वसिष्ठेन यथे रितं ॥ कृत्वा क
र्माथ पात्रेषूक्तं दद्यात्तिलोदकं ॥ ७ ॥ तूष्णीं पृथग्पोदत्वामंत्रेण तु तिलोद
कं ॥ १० ॥ पतरस्तस्य नाशनेति दशवर्षाणि पंच च ॥ ८ ॥ कुलालचक्रनिष्पन्नमा
सुरं मृत्युं स्मृतं ॥ तदेव हस्तवटितः स्थाल्यादिदैविकं भवेत् ॥ १० ॥ गंधा
न् ब्राह्मणसत्कृत्वा पुष्पाण्युत्तु भवानि च ॥ धूपं चैवानुपूर्व्येण भो कुर्या
दनंतरं ॥ ११ ॥ अग्नौ करणहोमश्च कर्त्तव्य उपवीतिना ॥ प्राञ्जल्येनैव दे
वभ्योजुहोतीति श्रुतिः ॥ १२ ॥ अपसवेन वा कार्योदक्षिणाभिमुखेन
च ॥ निरूप्य हविरन्यस्मान्न्यस्मेन हि ह्यते ॥ १३ ॥ स्वाहा कुर्यान्न चात्रा

२४

तेन चैव जुहुयाद्विः ॥ स्वाहाकारेण हत्वा भो पश्चामंत्राः समापयेत्
॥ १४ ॥ पित्रे यः पंक्तिमूर्धन्यस्तस्य पाणावनश्निमान् ॥ हत्वा मंत्रवदन्ये
षां तूष्णीं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ १५ ॥ नो कुर्याद्वोममंत्राणां पृथगादिषु कुत्र
चित् ॥ अन्येषां वा विकृष्टानां कालेनाचमनादिना ॥ १६ ॥ सव्येन पाणि
नेत्येवं यदत्र समुदीरितं ॥ परिग्रहणमात्रं तस्य स्यादिशतिव्रतं ॥ १७
पिंज्रत्याद्यभिसंगृह्य दक्षिणेनेतरात्करात् ॥ अन्वारभ्य च सव्येन कु
र्यादुल्लेखनादिकं ॥ १८ ॥ यावदर्थमुपादाय हविषोर्भकमर्भकं ॥ चरुणा
सहसन्नीयपिंडान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥ पितुरुत्तरकर्षः शोमध्वमेव

क. प्र.

२५

धमस्य तु ॥ दक्षिणे तत्पि तु श्वैव पिंडान् पर्वणि निर्वपेत् ॥ २० ॥ वाममा
वर्त्तनं कैचिदुदगतं प्रचक्षते ॥ सर्वं गौतमशांडिल्योशांडिल्याय न एव
चा ॥ २१ ॥ आहत्य प्राणमायम्य पितृन् ध्यायन् यथार्थतः ॥ जपः स्तेने
वचाहत्य ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२ ॥ शाकं च फाल्गुनाष्टम्याः स्वयं
पत्न्यपि वापयेत् ॥ यस्तु शाकादिहोमश्च कार्यो पूपाष्टकावृता ॥ २३ ॥ अ
न्वष्टकं मध्यमायामिति गोभिलगौतमौ ॥ वार्कं रवं दिश्वसर्वास्तु को
शमेनेष्टकस्तु चा ॥ २४ ॥ स्थालीपाकं पशुस्थाने कुर्याद्यद्यानुकल्पिकं
श्रपयेत्तः सवशायास्तरुणागोः पयस्पृष्टु ॥ २५ ॥ ८ ॥ सायमादि

२५

प्रातरंते मेकं कर्म प्रचक्षते ॥ दर्शानं पौर्णमासाद्ये कमेव मनीषिणः ॥ १ ॥
उर्ध्वपूर्णहृतेर्दशः पौर्णमासो पिचाग्रिमः ॥ आय आयातिसहोतव्यः स ए
वादि रिति श्रुतेः ॥ २ ॥ उर्ध्वपूर्णहृतेः कुर्यात्सायं होमादनंतरं ॥ वैश्वदेवं
तुपाकांते बलिकर्म समञ्चितं ॥ ३ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तथा दभिरूपां
श्वशक्तितः ॥ यजमानस्ततोश्नीयादितिकात्ययनो ब्रवीत् ॥ ४ ॥
वैवाहिकेनो कुर्वीत सयं प्रातस्त्वतं दितः ॥ चतुर्थी कर्म कृत्वैतदेत
च्छाद्यायनेर्मतं ॥ ५ ॥ उर्ध्वपूर्णहृतेः प्रातर्हवाताः सायमाहुतिः ॥ प्रा
तर्हमंततः कुर्यादेष एवोत्तरा विधिः ॥ ६ ॥ पौर्णमासात्यये हव्यः होता

क. प्र.
२६

वायुर्हर्भवेत् ॥ तदहर्जुह्यादेवममावास्यात्ययेपि च ॥ ७ ॥ अहय
मानेन शतं ॥ ८ ॥ अहताः परिसंख्याय पात्रे कृत्वा हृतीः सकृत् ॥ मंत्रेण वि
धिवद्भुत्वैवमेवापरा अपि ॥ ९ ॥ यत्र व्यासृतिभिर्होमः प्रायश्चित्तार्थ
को भवेत् ॥ चतस्रश्च विज्ञेयास्त्रीपाणिग्रहणग्रहणयथा ॥ १० ॥ अपि वा
ज्ञातमित्येषा प्राजापत्यापि वा हृतिः ॥ होतव्यस्त्रिविकल्पायं प्रायश्चि
तविधिः स्मृतः ॥ ११ ॥ यद्यग्निर्गन्तवान्येन संभवेदाहितः क्वचित् ॥ अ
ग्नये विविचय इति जुहुयाद्वा हृता हृतिः ॥ १२ ॥ अग्नये सुमते चैव जु

२६

हुयाद्वैद्युतेन चैत् ॥ अग्नश्च ये चैव जुहुयाच्चतुरग्निना ॥ १३ ॥ गृहदा
हानि नग्निस्तु यष्टव्यः क्षामवान् द्विजैः ॥ दावाग्निना च सः सर्गे ह
दयं यदि तप्सते ॥ १४ ॥ द्विर्भूतो यदि सः सृष्टेः सः सृष्टमुपशामये
त् ॥ असः सृष्टं जागरयेत् रगि रिशोर्मेव मुक्तवान् ॥ १५ ॥ न स्वेप्ता व
न्यहोमः स्यान्मुक्तैकां समिदा हृतिः ॥ रचगर्भसक्रियार्थं श्रव्या वन्ना
सौ प्रजायते ॥ १६ ॥ अग्निस्तु नाम धेया दोहो मे सर्वत्र लौकिकः ॥ न
हि पित्रा समानीतः पुत्रस्य भवति क्वचित् ॥ १७ ॥ यस्याग्नावन्यहोमः
स्यात्स वैश्वानरदेव तं ॥ चरुं निरुप्य जुहुयात्प्रायश्चित्तं तु तस्पतत् ॥ १८

क.प्र.
२७

३१५

परेणोहते स्वार्थपरस्याग्नौहते स्वयं ॥ पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवद्वय
स्य च ॥ १२॥ अनिष्टानवयज्ञेन नवान्तप्राशनेन च ॥ भोजने पतितान्नस्य
चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २०॥ स्वपितृभ्यः पिता दद्यात् शुत संस्कारकर्म सु
पिंडानोद्धृत्वा तेषां तस्याभावे तु तत्क्रमात् ॥ २१॥ भूतप्रवाचने पत्नी
यद्यसन्निहिता भवेत् ॥ रज्जोरोगादिना तत्र कथं कुर्वंतीत्याशिकाः ॥ य
महानसेन्तेया कुर्यात्सर्वपांतां प्रवाचयेत् ॥ प्रणवाद्यपि वा कुर्यात्
कात्यायनवचो यथा ॥ २२॥ यज्ञवास्तुनि मुष्यां च स्तं वेद र्भ च द्यो तथा
दर्भ संख्यानविहिता विहारास्तरणेषु च ॥ २४॥ २॥ ॥ निक्षिप्य मिः स्वस

३७

रेषु परिकल्प्य विजंतथा ॥ प्रवसेत्कार्यवाचिघ्नो मृषे वनचिरं क्वचित्
॥ १॥ मनसानैत्येकं कर्म प्रवसन्तप्य तं दितः ॥ उपविश्य शुचिः सर्वं यथा
कालमनुद्वेत् ॥ २॥ पत्न्या चाप्यवियोगिन्या शुश्रूष्योऽग्निर्विनीत
या ॥ सौभाग्यवित्तो वै धव्यकामया भर्तृभक्त्या ॥ यावास्याद्दीरसूरा
सामाज्ञा संपादनी प्रिया ॥ दक्षा प्रियंवदा शुभात्तामत्र विनियोज
येत् ॥ ४॥ दिनक्रमेण वा कर्म यथा ज्येष्ठः स्वशक्तितः ॥ विभज्य सह
वा कुर्युर्यथा ज्ञानमशाक्यवत् ॥ ५॥ स्त्रीणां सौभाग्यतो ज्येष्ठं विद्य
यिव द्विजन्मनां ॥ न हि स्वल्पेन तपसा भर्ता तुष्यति योषितां ॥ ६॥ भर्तु

क.प्र
२८

रादेशवर्तिन्याययोमावहभिर्वर्तेः ॥ अग्निश्चतोषितोमुत्रसास्त्रीसो
भाग्यमाप्नुयात् ॥ ७ ॥ श्रोत्रियं सुभगां गां चाग्निमग्निचितं तथा ॥ प्रातुरु
त्थाय यः पश्येदापञ्च सप्रमुच्यते ॥ ८ ॥ विनयावनतापिस्त्री भर्तुर्यादु
र्भगा भवेत् ॥ अमुत्रोमग्निमर्तुणामवज्ञाति कृतानया ॥ ९ ॥ अपिष्टु
र्भगामंत्यं न प्रमुक्तं तनासिकं ॥ प्रातस्तथायः पश्येत् सकलेरुपयुज्य
ते ॥ १० ॥ पतिमुल्लब्धमोहात्स्त्रीकं कं न रकं व्रजेत् ॥ कृष्णान्मानुष्यतां
प्राप्य किं किंदुःखं न पश्यति ॥ ११ ॥ पतिशुश्रूषयेत् स्त्री सर्वलोकान्
समश्नुते ॥ दिवः पुनरिहायात सुखानामिव धिर्न वेत् ॥ १२ ॥ सहारो

२८

न्यान्पुनर्दोशान् कथंचित्कारणान्तरात् ॥ अथ ह्येदं त्रिमासं कर्तुं क
होमोऽस्य विधीयते ॥ १३ ॥ खेग्रोवेव भवेद्दोमो लौकिकेन कदाचन
नद्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिके दो विधीयते ॥ १४ ॥ षडाहृतिक
मन्यतु जुह्वया ध्रुवदर्शनात् ॥ नद्यात्मनोर्थस्यान्नावरेयाव
न्नपरिणीयते ॥ १५ ॥ पुरस्तात्त्रिविकल्पं यत्प्रायश्चित्तं मुदाहृतं त
त्षडाहृतिकं शिष्टैर्यज्ञविद्भिः प्रकीर्तितं ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ इतिक
र्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥ ॥ असमक्षंतुदं पत्न्योर्हतिव्यं
न त्विगाईहना ॥ द्वयोरप्यसमक्षं हि भवेदुत मनर्थकं ॥ १८ ॥ विहाया

क.प्र.

२९

श्रीं सभार्यश्चेत्सीमामुल्लंघ्य गच्छति ॥ होमकालात्यये तस्य पुनराधानमिष्यते ॥ २ ॥ अरण्योः क्षयनाशश्चिदाहेषश्चि ५ समाहितः ॥ पालयेदुपशान्तेस्मिन् पुनराधानमिष्यते ॥ ३ ॥ ज्येष्ठा चेद्ब्रह्मभार्यस्याऽतिचारेण गच्छति ॥ पुनराधानमत्रैकं इच्छेति न तु गौतमः ॥ ४ ॥ दाहयित्वाग्निभिर्भार्याऽसदृशी पूर्वसंस्थिता ॥ पात्रे श्वाथान्निमादध्यात्क्षतदारो विलुं वितः ॥ ५ ॥ एवं वृत्तां सवर्णं स्त्री द्विजातिः पूर्वमारिणी दाहयेदग्निहोत्रेण यज्ञपात्रे श्वधर्मवित् ॥ ६ ॥ द्वितीयां चैव यः पत्नीं दाहे दैतानि काग्निभिः ॥ जीवंत्यां प्रथमायां तु ब्रह्मघ्नेन समाहितत्वात् ॥ ७ ॥

२९

मृतायां तु द्वितीयायां योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ॥ ब्रह्मोऽं तं विजानीयाच्च श्रकामा समुत्सृजेत् ॥ ८ ॥ मृतायामपि भार्यायां वैदिकाग्निं न हित्यजेत् ॥ उपाधिनापि तत्कर्म यावज्जीवः समापयेत् ॥ ९ ॥ रामोऽपि कृत्वा सौवर्णिं सीतां पत्नीयशस्विनीं ॥ ईजे यज्ञैर्बहुविधैः सह भ्रातृभिरच्युतः ॥ १० ॥ यो दाहेदग्निहोत्रेण स्वेन भार्यां कथं च न ॥ स स्त्री संपद्यते तेन भार्यां च ॥ ११ ॥ भार्यामरणमापन्तो देशांतरगतापि वा अधिकारी भवेत्पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२ ॥ मान्या चेन्म्रियते पूर्वभार्यापतिविमानिता ॥ त्रीणि जन्मानि साष्टं स्त्वं पुरुषः स्त्रीत्विमर्हति ॥ १३ ॥ पूर्ववयोनिः पूर्वावत् पुनराधानकर्मणि ॥ विशेषात्राग्न्युपस्थानमाज्जाहृत्य

क. प्र.
३०

हृकं तथा ॥ १४ ॥ कृत्वा व्याहृति होमांतमुपतिष्ठेत्तपावकं ॥ अध्यायः
केवलान्नैयकस्तेजाभिरमानसः ॥ १५ ॥ अग्निमीडेत्तत्रायाहिग्रआ
याहिवीतये ॥ तिस्रोऽग्निर्ज्योतिरित्यग्निं इतमनेष्टुडेति च ॥ १६ ॥ इत्यथा
वाहतीर्हत्वा यथाविध्यनुपूर्वशः पूर्णाहुत्यादिकं सर्वसंन्यत्पूर्वव
दाचरेत् ॥ १७ ॥ अरण्योरत्यमप्यंगं यवतिष्ठति पूर्वयोः ॥ नन्तावत्यु
नराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८ ॥ विनष्टस्तु कस्तुवं न्युक्त्वा प्र
त्यक्शालमुदर्चयेत् ॥ प्रत्यगग्रं च मुसलं प्रहरेज्जातवेदसि ॥ १९ ॥
स्यं होमासमर्थस्य समीपमुपसर्पणं ॥ तत्राप्यशक्तस्य सतः शय

१॥ ३०

नाञ्चोपवेशनं ॥ २० ॥ हुतायां सायमाहुत्यां दुर्वलश्चेद्गृहीभवेत् ॥ प्रातर्हो
भक्तदेवस्याज्जीवेच्चैः पुनर्नवा ॥ २१ ॥ दुर्वलः स्नापयित्वा तः शुद्ध
चैलाभिसंवृतं ॥ दक्षिणाग्निरसंभूतौ वर्हिष्मत्यां निवेशयेत् ॥ २२ ॥ हृते
नाभ्यक्तमात्राव्यसवस्त्रमुपवीतिनं ॥ चंदनोक्षितसर्वांगः सुम
नोभिर्विभूषयेत् ॥ २३ ॥ हरण्यशकलान्यस्य क्षित्वा छिद्रेषु सप्त
सु ॥ मुखे घृथाऽपि धार्येन निहरेत् सुसुतादयः ॥ २४ ॥ आमपात्रे
न्नमादाय प्रेतमग्निपुरःसरं ॥ एकोऽनुगच्छेत्तस्यार्द्धमर्द्धपथ्युत्तर
जं रुचि ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वमादहनं प्राप्त आसीदक्षिणमुखः ॥ सव्यं जान्वा

क. ३.
३९

च्यशनैकेः सलिलं पिंड दानवत् ॥ ७ ॥ अथ पुत्रादिराप्तुत्य कुर्वीदा
रुचयं महत् ॥ भूपदेशे शुचौ युक्ते पश्चाच्चित्यादिलक्षणे ॥ ८ ॥ तत्रोत्ता
नं निपात्ये नंदक्षिणा शिरसं मुखे ॥ आज्यपूर्णं स्तुचंदद्यादक्षिणायां
नसिस्तुवं ॥ ९ ॥ पादयोरधरां प्राची मरणी मुरसी तरां ॥ पार्श्वयोः सूर्य
चमसं सवदक्षिणायाः क्रमात् ॥ १० ॥ मुसलेन सह न्युञ्जं मंतरोर्वोरु
लूरवलं ॥ चात्रो वीली कमत्रे व मनश्च नयनो विभीः ॥ ११ ॥ अप सव्ये
न कृत्वेत दद्यात् पितृदिग्मुखः ॥ अथाग्निं सव्यजान्वक्तो दद्याद्
क्षिणातः शनैः ॥ १२ ॥ अस्मात्त्वमधिजातो सित्वदयं जायतां पुनः ॥ अ

सौ स्वर्गाय लोकाय स्वो हति यजुरीरय नू ॥ एवं गृहपतिर्दग्धः सर्वं तरति
दुष्कृतं ॥ यश्चैनं दाहये सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्यनिंदितः ॥ १४ ॥ यथा स्वायु
धधक्पांथोत्तरणान्यपि निर्भयः ॥ अतिक्रम्यात्मनो भीष्टः स्थान
मिष्टांश्च विंदति ॥ १५ ॥ उक्तांतौ द्वारे देशे च विश्रांतौ चास्थि संचयेऽसं
वे संवसथे चैव षड्भुजं श्वनिर्वपेत् ॥ १६ ॥ एवमेषोऽग्निमान्दग्धः पात्रा पु
धविभूषितः ॥ लोकानन्या नतिक्रम्य परं ब्रह्मेव विंदति ॥ १७ ॥ १२ ॥ अ
थानपेक्षमेत्यापः सर्व एव शवस्पशः ॥ स्नात्वा संचेलमाचम्य दधु
रस्योदकं स्थले ॥ १८ ॥ गोत्रनामानुवादांते तर्पयामीत्यनंतराः ॥

क.प्र
३२

दक्षिणायात्कुशान्कृत्वा सलिलं तु पृथक् पृथक् ॥२॥ एवं कृतो द-
कान् सम्यक् सर्वा नृणां हलसः स्थितान् ॥ आधुत्य पुनराचान् च दे-
युस्ते नु योयिनः ॥३॥ माशोकं कुरुतानि त्वे सर्वस्मिन्प्राणधर्मिणि
धर्मं कुरुत यत्नेन यो वः सह गमिष्यति ॥४॥ मानुष्ये कदलीस्तंभ-
निःसारे सारमार्गणं ॥ करोति यः स संमूढो जलबुद्बुद सन्ति मे ॥५॥
गं त्रीवसुं मतीनां शमुदधिर्देवतानि च ॥ फेनप्रखः कथं नाशं मर्त्य-
लोको न यास्यति ॥ पंचधा संभृतः कायो यदि पंचत्वमागतः ॥ कर्मभि-
स्वशरीरो त्यैस्तत्र कापरिदेवना ॥८॥ सर्वे क्षयांता मिचयाः पतन्तां

३२

ताः समुन्मूयाः ॥ संयोगा विप्रयोगां तामंरणं तः हि जीवितं ॥ ८ ॥
श्लेष्माश्रुवांधवे मुक्तं प्रेतो भुंक्ते यतो वशः ॥ अतो नरो दितव्यः
हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा ब्रजे युस्ते गृहां लुबु-
धुरस्साराः ॥ स्नानाग्निस्पर्शनाज्याशैः शुद्धे युरितरेकैः ॥ १० ॥ ३
एवमेवाहिताग्नेस्तु पात्रन्यासादिकं न वेत् ॥ कृत्वा जिनादय-
श्चात्र विशेषो धर्मुनो दितः ॥ १ ॥ विदेशं मरणोऽस्थीनि ग्राह्यं भयं
सर्पिषा दाहयेत् पूर्णया वा घृतापात्रन्यासादि पूर्ववत् ॥ २ ॥ अस्थ्या-
मलाभे पाणानि शकनान्युक्तमावृता ॥ भर्जयेदस्थिं संख्या निततः

क.प्र.
३३

प्रभृतिस्तुतं ॥३॥ महापातकसंयुक्तो देवात्स्यादग्निमान् यदि
पुत्रादिपालयेदग्नीन् युक्तं आदौ षसं क्षयात् ॥४॥ प्रायश्चित्तं
न कुर्याद्यः कुर्वन् चाम्रियते यदि ॥ गृह्यं निर्वापयेद्यो ते मश्च
स्पृशपरिष्ठदं ॥५॥ सादयेदुन्नयं वाश्चेद्गोमि रभवद्यतः ॥
पात्राणि दद्याद् द्विप्राय देहेदं प्रचेव वा क्षिपेत् ॥६॥ अनेये वा
वृत्तानां रीदग्ध व्यायाव्यवस्थिता ॥ अग्निप्रदानं मंत्रोऽस्या
नप्रयोज्य इति स्थितिः ॥७॥ अग्निनेव देहेऽर्घ्यास्वतंत्रां प
तितानं चेत् ॥ तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगंतिके ॥८॥ अप

३३

रेद्युस्तृतीये वा स्त्रांसं चयनं भवेत् ॥ यस्तत्र विधिराहुष्टं ऋषिभिः
सोधुनोच्यते ॥९॥ स्नानांतं पूर्ववत् कृत्वा गव्येन पयसा ततः ॥
सिंचेदस्थीनि सर्वाणि प्राचीना वीत्यभाषयन् ॥१०॥ शमीप
लाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ॥ प्राज्येनाभ्यज्य गव्येन
सिंचयेद्गंधवारिणा ॥११॥ मृत्पात्रं संपुटे कृत्वा स्त्रेण परिवेष्ट्य
च ॥ अम्रं खात्वा शुचौ भूमौ निखने दक्षिणा मुखः ॥१२॥ पूरयित्वा
वटं पंकपिंडं सेवालसंयुतं ॥ दत्त्वा परिसमं शेषं कुर्यात्स्व
ह्नकर्मणा ॥१३॥ एष एवागृहीतान्ते प्रेतस्य विधिरिष्यते ॥ स्त्रीणां

क.प्र

३४

मिवाग्निदानः स्यादद्यातोनुक्तमुच्यते ॥१४॥ ॥४॥ सूतके कर्मणां त्यागः सं
ध्यादीनां विधीयते ॥ होमः श्रोतेषु कर्तव्यः शुक्लान्तेनापि वा फले ॥१॥ अ
कृतः हावयेत्स्मार्तैस्तदभावे कृताकृतं ॥ हावयेद्देति वा क्यस्यानारंभ
विधानतः ॥२॥ कृतमोदनसत्कादितं दुलादि कृताकृतं ॥ त्रीत्यादिचा
कृतं प्रोक्तमिति ह्यं विधानुधैः ॥३॥ सूतके च प्रवासे चाशक्तोऽप्राद्वभोज
ने एवमादिनिमित्तेषु हावयेद्देतियोजयेत् ॥४॥ न त्यजेत्सूतके कर्म
ब्रह्मचारी स्वकं क्वचित् ॥ न दीक्षणात्परं शैवेन कृत्वा दितपश्चरन् ॥५॥
पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हि चित् ॥ आशौचं कर्मणां तेषां तत्र अहं

३४

४०

वा ब्रह्मचारिणो ॥६॥ प्राद्वमग्निमतः कार्यं दाहादेकादशे हनि ॥ प्रत्या
दिकं लुक्कुर्वीत प्रमीता हनि सर्वदा ॥७॥ उर्ध्वं पूर्णं हनेऽप्रेते परमे
ष्ठिनियद्देवेत् ॥ वलिकर्म तदैव स्यात्सायाहूर्ध्वमतो न्यथा ॥८॥
एतद्गुरुपतौ प्रेतेऽप्युक्त्या देकादशे हनि ॥ प्रागे वैकादशाद्यादि
सद्योजागरणादिकं ॥९॥ न तत्पूर्वं यतः प्राक्तः सपिंडनविधिः
क्वचित् ॥ दृष्टिं प्राद्वस्य लोपः स्यादुभयोरपि पक्षयोः ॥१०॥ ज्ये
ष्ठः कुर्यात्तदाधानं कनीयांश्च विवर्जयेत् ॥ सैकादशे हि कुर्वी
त द्वादशे वा विचक्षणः ॥११॥ अग्रजः स्याद्यदानमिराधिकार्य

क. प्र
३५

नुजः कथं ॥ अग्रजानुमतः कुर्यादग्निहोत्रं यथाविधि ॥ १२ ॥ पितु
र्यस्य च नाधानं कथं पुत्रस्य कारयेत् ॥ अग्निहोत्राधिकारोऽस्ति
शंखस्य वचनं यथा ॥ ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेदाधानं नैव कार
येत् ॥ अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शंखस्य वचनं यथा ॥ १४ ॥ नाग्नयः
परिविंदंति न वेदानतपाः स च ॥ दारेण पारिविंद्य ५ स्यात्
थ गधर्मा हि त्रस्तृणाः ॥ १५ ॥ नाग्नयः परिविंदंति न यज्ञानतपांसि
च ॥ न च श्राद्धं कतिष्ठस्य न सा कन्या विरूपिका ॥ १६ ॥ आवसथ्य
मना दृत्य त्रेतायां यः प्रवर्त्तते ॥ अनाहिताग्निर्भवति परिविन्निश्च

३५

जायते ॥ ७ ॥ द्वादश प्रतिमासं त्वाद्य ५ षण्मासिके तथा ॥ स पिंडीकरणं चै
वै तद्वै श्राद्धं षोडशं ॥ १८ ॥ एकोहेन तु षण्मासाय दास्युरपि वा त्रिभिः न्यूनः स
वसरश्चैव स्यात् ५ षण्मासिके तथा ॥ १९ ॥ सूतकैः तु समुत्पन्ने स्मार्त्तक
र्मकथं भवेत् ॥ पिंडयज्ञं चरुं होममसगोत्रेण कारयेत् ॥ २० ॥ या नि
पंचदशाद्यान्यपुत्रस्ये तरेण तु ॥ एकस्मिन्नहि देयान्यपुत्रायाश्च सर्वदा
॥ २१ ॥ न योषायाः पतिर्देद्यादपुत्राया अपि क्वचिद् ॥ न पुत्रस्य पिता चै
व नानुन जस्य तथाग्रजः ॥ २२ ॥ एकादशे हि निर्वर्त्यार्कदर्शयथावि
धि ॥ प्रकुर्वीत मिमांसा त्रयोमासाः पित्रोः स पिंडतां ॥ २३ ॥ स पिंडीकरणा
द्ध्वं न दद्यात् प्रतिमासिकं ॥ एको द्विष्ट विधानेन दद्यादित्याह गौतमः ॥ २४ ॥

क. प्र.

३६

कर्षू समन्वितं मुक्ता तथा यः प्राद्वषोऽशः ॥ प्रत्यादिकं च शेषेषु पिंडा
स्युः षडिति स्थितिः ॥ २५ ॥ अर्धैः क्षय्योदके चैव पिंडदाने वने जने ॥ तत्र
स्युः निवृत्तिः स्यात्स्वधावाचन एव च ॥ २६ ॥ ब्रह्मदंडादियुक्तानां येषां
स्यात्तादृशक्रिया ॥ प्राद्वदिसक्रिया भासां न भवंतीह ते क्वचित् ॥ २७ ॥
॥ २७ ॥ ५ ॥ ॥ मंत्रांश्चायेन इत्येतत्पंचकं लाघवात्थिभिः ॥ पश्यते तत्प्रयोगे
स्यान्मंत्राणामत्र विंशतिः ॥ १ ॥ अग्नेः स्थाने वायुचं इत्सूर्या बहव इ
ह च ॥ समस्य पंचमी सूत्रे चतुश्चतुरिति श्रुतेः ॥ २ ॥ प्रथमे पंचके पोपील
क्ष्मीरिति पदं भवेत् ॥ अपि पंचसु मंत्रेष्वित्यत्र विदो विदुः ॥ ३ ॥ द्वितीये

३६

तुपति द्वी स्यादपुत्रेति तृतीयके ॥ चतुर्थे त्वपशब्दे तीक्ष्माहति विंशकं
॥ ४ ॥ छति होमेन प्रयुज्याद्गोनामसु तथा ह्यसु ॥ चतुर्थे मध्य इत्येत
द्गोनाम्नि न तु ह्यते ॥ ५ ॥ लताय पल्लवो बुधः शुभेति परिकीर्त्यते ॥ प
तिव्रता व्रतवती ब्रह्मबंधुस्तथा श्रुतः ॥ ६ ॥ शलाकुनीरुमित्युक्तं यक्षस्त
क उच्यते ॥ कपुष्पिकाभितः केशान्मूर्द्धि पश्चात्कपुष्पलं ॥ ७ ॥ श्वा विष्णु
लाका शल्लकी तथा वीरतरः शरः ॥ तिलतंदुलसंपक्कः कृशरः सोमिधीय
यते ॥ ८ ॥ नामधेये मुनिवसु पिशाचा बहवः सदा ॥ यक्षाश्च पितरो देवा
यष्ट्यास्तिथिदेवताः ॥ ९ ॥ आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ॥

रु-प्र

३७

आषाढाद्येधनिष्ठाद्येअश्विन्याद्येतथैवच॥द्वंद्वान्येतानिवहवदशाणांजुह
यासदा॥द्वंद्वयंद्विवेषमवशिष्टान्यथैकवत्॥११॥देवतास्वपि
हृत्यतेवहवसर्पपित्रपः॥देवाश्चवसवश्चापिद्विदेवाश्चिनोसदा॥१२॥
ब्रह्मचारीसमादिष्टो गुरुणाव्रतकर्मणि॥बाढमोमितिवाब्रूयात्तत्र
थैवानुपालयेत्॥१३॥सशिखंवपनं कार्यमास्नानां ब्रह्मचारिणां॥आ
शरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत्॥१४॥वपनं नास्य कर्तव्यमर्वा
गोदानिकव्रतात्॥व्रतितो वसरं यावत् षणमासानिति गौतमः॥१५॥
नागत्रोसादनं कुर्वाद्नापदिकदाचन॥जलक्रीडामाल्लकात्ब्रवी

३७

द्वंद्ववाजवेत्॥१६॥देवतानां विपर्यासे नु होतिषु कथं भवेत्॥सर्व
प्रायश्चित्तं हृत्वाक्रमेण जुहुयात् पुनः॥१७॥संस्काराश्च त्रिपद्ये
रन्वकालाज्जेत्कथंचन॥हृत्वेतदेव कर्तव्यायेत्पुनर्यनादिधः॥१८॥अ
निष्टानवयजेन्न न वान्तं यो त्यकामतः॥वैश्वानरश्च रुस्तस्य प्रायश्चि
तं विधीयते॥१९॥६॥॥चरुः समशनी यो यस्तथा गोयज्ञकर्मणि
ऋषभो सर्ज चैवाश्वयज्ञेतथैवच॥१॥आवण्यं च प्रदोषे यः कृष्यारं
भेतथैवच॥कथमेतेषु निर्वापाः कथंचैव जुहोतयः॥२॥देवता संख्य
यायाह्यानिर्वापास्तु एथ कृएथ कृ॥तर्ह्येद्विरे वरह्नीयादोमश्चापि एथ

क. ५

३८

कूपयक् ॥३॥ यावता होमनिर्वृतिर्भवेद्यायत्र कीर्तिता ॥ शेषं चैव भवेत्
किंचित्तावंतं निर्वपेच्चरुं ॥४॥ चरौ समशनीयेषु पितृयज्ञे चरौ तथा ॥ होत
व्यं भक्षणेनान्य उपस्त्रीर्णाभिचारिताः ॥५॥ कावः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चै
व समासतः ॥ वृषोऽसर्गयतो तोत्रगेभिलेन तु भाषितः ॥६॥ पारिभाषि
क एव स्यात्कालो गोवाजियज्ञयोः ॥ अन्यस्यानुपदेशाच्च स्वस्तरारोह
णस्य च ॥७॥ अथ वामार्गपाल्ये हि कालो गोयज्ञकर्मणः ॥ नीराज
ने हि च स्थाना मिति तंत्रांतरे विधिः ॥८॥ शरदसंतयोः केचिन्नवयज्ञं
प्रचक्षते ॥ धान्यपाकवशादन्ये श्यामा को वनिनः स्मृतः ॥९॥ आश्वयु

३८

ज्यां तथा कृष्णां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः ॥ यज्ञार्थं तत्त्वे तारो होममेवं
प्रचक्षते ॥१०॥ द्वे पंचदेक्रमेणो ताः हविराहुतयः स्मृताः ॥ शेषां त्राज्ये
न होतव्या इति कात्यायनो ब्रवीत् ॥११॥ पयो यदाज्यसंयुक्तं तत्
षातकमुच्यते ॥ दध्ने केतुपासाद्य कर्तव्यः पायसश्चरुः ॥१२॥ जीहयः
शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्षपा स्तिलाः ॥ यवाश्चौषधयस्तत्र विपदं
द्वैतिधारिताः ॥१३॥ संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्यं ते गौतमादिभिः ॥ अ
ताष्टकादयः कार्यसर्वे कालक्रमादितः ॥१४॥ सकृदप्यष्टकादीनि कु
र्यात्कर्मणि यो द्विजः ॥ संपत्तिपावनो भूत्वा लोकान् वैतिष्ठतश्चुतः ॥१५॥

क.प्र

३८

एकाहमपि कर्मस्थो योगिः शुश्रूषकः शुचिः शान्त्यत्र तदेवा स्य शताहं
दिवि जायते ॥१६॥ यस्त्वाधायाग्निमाशास्य देवादी नैभिरिष्टवान् नि
राकर्ता मरादीनाः स विज्ञेयो निराकृतिः ॥१७॥ ७॥ ॥ यद्वा इदं कर्मणा
मादौ वाचांते दक्षिणा भवेत् ॥ आमावास्यं द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते
॥१८॥ एकसाध्ये घृहर्हि षु न स्यात्परि समूहं ॥ नोद्गासादनं वै वक्षि प्र
होमाहिते मताः ॥१९॥ अभावे त्रीहियवयोर्द्वावापयसापिवा ॥ तद्
भावेयवावावाजु ह्युद्गादके नवा ॥२०॥ रोदं बुराक्षसं पित्र्यमासुरं चाभि
चारिकं ॥ उक्ता मंत्रः स्पृशेदापश्चालभ्यात्मानमेव च ॥२१॥ यजनीये हि

३८

सोमश्चेद्वा रुण्यादिशि दृश्यते ॥ तत्र व्याहृतिभिर्हृत्वा दं उद्गादि जातये
॥२२॥ लवणं मधुमांसं च क्षारां ऋषो येन ह्रियते ॥ उपवासेन भुंजीत नो
रुरात्रौ कथंचन ॥२३॥ स्वकाले सायमाहूते रप्राप्तौ होतृहव्ययोः ॥ प्रा
कृ प्रातराहूते कालः प्रायश्चित्ते हूते सति ॥२४॥ प्राक्सायमाहूते प्रात
र्होमकालानतिक्रमः ॥ प्राक्पौर्णमासाद्दर्शस्य प्राक् दर्शादितरस्य च
॥२५॥ वैश्वदेवे त्वत्क्रांते अहोरात्रमभोजनं ॥ प्रायश्चित्तमथो हृत्वा
पुनः संतनुयाद्भुतं ॥२६॥ होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ॥ पुन
रेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनं ॥२७॥ अन्तर्चोमाणो ज्ञेय एणः

क.प्र

४०

कृष्णमृगः स्मृतः ॥ सुरुर्गौरवर्गोऽप्रोक्तस्तं वलः शरा उच्यते ॥ ११ ॥ के
शांतिको ब्राह्मणस्य दंडः कार्यः प्रमाणतः ॥ ललाटसंमितो राज्ञः स्या
तु नासांतिको विशः ॥ १२ ॥ नृजवस्ते तु सर्वे स्युरत्राणाः सोम्यदर्शनाः
अनुद्देगकरा नृणां सत्वचो नग्निदूषिताः ॥ १३ ॥ गोर्विशिष्टतमा वि
प्रेर्वेदेष्वपि निगद्यते । नततो न्यदरं यस्मान्नस्माद्धोर्वर उच्यते ॥ १४ ॥
येषां ब्रतानां मंतेषु दक्षिणान विधीयते ॥ वरस्तत्र भवेद्दानमपि वा
छादयेद्गुरुं ॥ १५ ॥ अस्थानोद्धासविच्छेदघोषणाध्यापनादिकं ॥ प्रा
मादिकं ॥ श्रुतौ यस्याद्यातयामत्वकारितत्वा ॥ १६ ॥ अत्यर्हं यदुपाकर्म

४०

क.प्र

४१

रात्रं त्रिरात्रं वैकांवासद्य एव वा ॥ नोर्द्ध्वमंत्रप्रयोगः स्यान्नाथ्यागारं नि
यम्यते ॥ नाहतास्तरणं चैव न पार्श्वे वापि दक्षिणं ॥ १४ ॥ दृढश्चेद्वा
ग्रहायण्यामावृत्तावपि कर्मणः ॥ कुंभौ मंत्रवदासिंचेत्स तिकुंभमृ
चं पठेत् ॥ १५ ॥ अत्यानां यो विद्वातस्यात्स वाधो बहुभिः स्मृतः ॥ श
णसंमित इत्यादि वासिष्ठं वा धितं यथा ॥ १६ ॥ विरोधो यत्र वाक्या
नां प्रामाण्यं तत्र भूयसां ॥ तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एव प्रकीर्तितः
॥ १७ ॥ त्रैयं वकं करतलमष्टपामंडकाः स्मृताः ॥ पालाशागोलका
श्चैव लोहचूर्णतुचीवरं ॥ १८ ॥ स्पृशन्तनामिकाग्रेण क्वचिदालौ

४१

सोऽसर्गविधिवद्विज्ञैः ॥ क्रियते छंदसां तेन पुनराध्यायतं न वेत् ॥ १७ ॥
 अथातयामैश्छंदोभिर्न्येकं कर्म क्रियते द्विज्ञैः ॥ क्रीडमानैरपि सदा तत्र
 पांसिद्धिकारकं ॥ १८ ॥ गायत्री च स गायत्रां बार्हस्पति त्रिकं ॥ शिष्ये
 भ्यो नूतनविधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिं ॥ १९ ॥ छंदसामेकविंशानां
 संहितायां यथाक्रमं ॥ तच्छंदस्काभिरेव स्मिराद्याभिर्होम इष्यते
 ॥ २० ॥ पर्वभिश्चैव गानेषु ब्राह्मणेष्टतारादिभिः ॥ अंगेषु च चर्म
 त्रेष्विति षष्टिर्जुहोतयः ॥ २१ ॥ ८ ॥ अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ता अष्ट
 धाना भवन्ति ते ॥ अष्टास्तु व्रीहयो लाजावराः स्वांडिक उच्यते ॥ २२ ॥

कयन्तपि ॥ अनुमंत्रणीयं सर्वत्र सदैव मनुमंत्रयेत् ॥ २३ ॥ ९ ॥
 क्षालनं दर्भकूर्चैर्न सर्वत्र स्रोतसां पशोः ॥ तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्या
 द्यार्थे पार्णेदारुणी ॥ २४ ॥ सप्ततावन्मूर्द्धन्या नितथास्तु न चतुष्ट
 यं ॥ नाभिश्चोणिरपानं च गोः स्रोतां सिचुर्दश ॥ २५ ॥ क्षुरो मांसाव
 दानार्थः कृत्स्नां स्विष्टकृदादृतावपामादाय जुह्यात्तं त्रमं
 त्रसमापयेत् ॥ २६ ॥ तज्जिह्वाकोडसवथी नित्यं कृद्वैकोऽयुद
 रतनाः ॥ ओणिरुक्कंधसटापार्श्वे पश्चंगा निप्रचक्षते ॥ २७ ॥ ए
 कादशानामंगानामवदानानि संख्यया ॥ पार्श्वस्थे वृक्षे स

क.प.
४३

वष्टोश्चद्विवादाहश्चतुर्दश॥५॥चरितार्थाश्रुतिःकार्यायदस्मा
दप्यनुकल्पतः॥अतोष्टर्चेनहोमःस्यात्छागपक्षेचरावपि
॥६॥अवदानानित्यावन्ति क्रियेरन् प्रस्तरेपशोः॥तावतःपा
यसान्पिंडान्पश्चभावेपिकारयेत्॥७॥ओदनं व्यंजनार्थं
तुपश्चभावेपिपायसं स इवंप्रपयेत्तद्वदन्वष्टकेपिकर्म
णि॥८॥प्राधान्यं पिंडदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः॥गया
दौपिंडमात्रस्य दीयमाननिदर्शनात्॥९॥भोजनस्य स्य
धानत्वं वदन्त्ये महर्षयः॥ब्राह्मणानां परीक्षायां महायत्नः

४३

दर्शनात्॥१०॥आमश्राद्धविधानस्य विना पिंडैः क्रियाविधिः त
दाक्षभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणदपि॥११॥विद्वन्मतमुपा
दायममहेतद्धृदि स्थितं॥प्राधान्यमुभयोर्यस्मात्तस्मादेष
समुच्चयः॥१२॥प्राचीनावीतिनाकार्यं पित्रेषु प्रोक्षणं पशोः।
दक्षिणेद्वासनांतंच चरोर्निर्वपणदिकं॥१३॥सन्त्यश्वा
वदानानां प्रधानार्थे निहीतरः॥प्रधानं हवनं चैव शेषं प्र
कृतिव्रजवेत्॥१४॥द्वीपमुन्नतमारुमातः शिखरे वै वैष्णवास्त
ताः॥किंल्लिङ्गं सज्जलं प्रोक्तं ह्यरवातोदकामरुः॥१५॥द्वा

क. प्र
४४

रगवाक्षसंभैः कर्दमभित्यंतकोणवेधेश्व॥ नेष्टं वास्तुद्वारं
विद्धमनाक्रांतमार्यैश्च॥ १६॥ वशंगमाविति त्रींहीं स्वश्चेति
यवाः स्तथा॥ असावित्यत्र नामोत्काजुहयाक्षिप्रहोमव
त्॥ १७॥ साक्षतः सुमनोयुक्तमुदकंदधिसंयुतं। अर्घ्यं
दधिमधुभ्यांच मधुपर्कं मिधीयते॥ १८॥ काः स्येनेवाह
णीयस्य निनयेदर्क्षमंजलौ॥ काः स्यापिधानं काः स्यस्य
मधुपर्कः समर्पयेत्॥ १९॥ आपः क्षीरं कुशाग्राणि ध्वधिसर्प
क्षतानि च॥ शमीपत्रं च पुष्पं च अष्टांगोऽर्घ्यं उच्यते॥ २०॥ ॥

४४

क. प्र
४५

इति श्रीकर्मप्रदीपे तृतीयः प्रवृत्ताष्टकः समाप्तः॥ ३॥ श्रीः
समाप्तं चेदं कर्मप्रदीपं नाम परिशिष्टं॥ ॥ श्रीरक्त॥

४५

संवत् १७६७ वर्षे कार्तिक शुक्ल पंचमी नेदीव सेने ५१९ कर्मप्रदीप नीपन ४५ नी
नागेश जीये हस्तार्पण प्राप्ति नैवाकरुणाशं करने ते सदी ॥ ॥